

IZMEĐU PARADIGMI: JE LI ODSJEK POSTAO DOBRO MJESTO ZA KRIZU?

TOMISLAV PLETENAC

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

Znanstveni prostor koji danas zauzima Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, između ostalih studija, katedri i odsjeka Filozofskoga fakulteta, opterećen je različitim povijesnim, političkim, društvenim i institucionalnim bremenom. Njegovo konsenzusno ime koje u tom društvu strši kao jedno od najdužih, i ujedno na prvi pogled spaja dva raznorodna entiteta¹, zatvara (barem na formalnoj razini) jedno poglavlje razvoja znanosti o narodnoj/pučkoj/svakodnevnoj kulturi u Hrvatskoj. Vrlo često imena pojedinih institucija ne govore mnogo o načinu njihova djelovanja, jer se pod istim imenom skriva dovoljan broj što akademskih što neakademskih interpretacija, od kojih svaka reklamira isključivo vlastitu valjanost. Uz to, sukobi oko definiranja i poimanja onoga što se naziva zbiljom uključuju i opću društvenu hijerarhiju moći koja ipak na kraju arbitrira, i to ne isključivo institucijskim aparatom koji mu je na volju, već često i slučajnim izborom institucija ili pojedinaca čija će se odluka uvažiti kao konačna. Izbori takvih "glasnogovornika" proizvod su, osim slučaja, srodstva ili institucijske tradicije, i hegemonijskih praksi, kapilarnih uzdizanja moći, jednom riječju projekcije sustava u lokalnu izvedbu. Stoga naizgled nevino, unutarznanstveno poimanje i rasprava vrlo često postaju mjesto na kojem se mogu iščitavati prakse društvene kontrole zbilje, njezinog formatiranja, proizvodnje i diseminacije.

¹ Naime, Odsjeci s dugim i dvostrukim imenima ukazuju na srodne termine koji se iskazuju kako bi se pojasnilo da ih se u istraživanju i poučavanju ne izbjegava (primjerice Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnost) ili ukazuju na organizacijska rješenja (Odsjek za orijentalne studije i hungarologiju).

Kad se k tome na mjestu razmatranja pojavi još i problem razumijevanja pojma etnologije (ili, prema Radiću, narodoznanstva), i to na prostoru nedovršenih etničkih identifikacija, onda je društvena važnost poimanja i razumijevanja višestruko snažnija. Tada, uza sve ostalo, problem postaje i emotivno obojen i tek malo grebanje ispod površine "velike" povijesti etnologije (one koja govori o velikanima i njihovim djelima) u prostor njezine "male", hodničke varijante (nastale na kavama i prepričavanjima) pokazuje svu njezinu uronjenost u aktualne društvene napetosti. Nastala na dva izvora, jednom koji označava potraga za izgubljenim zajedništvom i drugim "otporaškom" prema deskriptivnim i diskurzivnim praksama stranih znanstvenih opisa, te još češće u povezanosti jednog s drugim, etnologija je konstruirana društvenom reprodukcijom. Pojava etnologije u Hrvatskoj u početku kao oblik pisanja i fokusiranja na ono što kasnije postaje objekt institucionalizirane etnologije, u takvom se interpretacijskom okviru razmatra kao posljedica društvenih odnosa².

Ono što je najčešće prati u takvim analizama jest njezino sudbinsko povezivanje s invencijom nacije. I to obično kao mjesto zamjene tradicionalnih lokalnih identiteta, temeljenih na usmenoj predaji, sjećanju i teritoriju, nekim superidentitetskom formacijama koje omogućuju ispunjenje ideala bratstva i jednakosti. Revolucije 19. stoljeća propagirale su kraj društvene hijerarhije stvorene pravom po rođenju i njezinu zamjenu jednakošću za sve. Istovremeno, tehnološka je revolucija poticala nove migracije u grad, mjesto čije granice prestaju biti jasne i koji iz utvrde prerasta u prostor stalne tehnološko-stambene i teritorijalne ekspanzije. U takvim uvjetima, na mjestima u kojima se odjednom nalazi niz različitih kultura, dijalekata, načina života i tradicija trebala je standardizacija koja bi poput tvornice omogućavala efikasnost radne snage i administracije. Tako se zajedno s industrijskom standardizacijom, pokrenula i masovna društvena standardizacija koja završava zajedničkim jezikom, a onda i zajedničkom kulturom i poviješću. Dva od ta tri znanstvena prostora (kroatistika i povijest) i danas su elementarne nacionalne znanosti za koje velika većina ljudi smatra kako su od odlučujuće važnosti za stvaranje nacionalnog identiteta. Do druge trećine 20. stoljeća takvu je sudbinu s njima dijelila i etnologija.

² Osim takvih kontekstualnih objašnjenja može se ponuditi i ideja kako nije kontekst onaj koji je odredio pojavu već je pojava stvorila ono što se kasnije prepoznaje kao kontekst.

No to nije bila jedina i temeljna varijanta etnološke teorije i prakse. Ako se tek usput promotri znanstveni začetak etnologije u Hrvatskoj, koji se uglavnom povezuje s djelom Antuna Radića, pokazuje se da ispod iscrpnog upitničkog naputka za prikupljanje građe o narodnom životu, stoji cilj klasnog pomirenja pod nacionalnim plaštem. No umjesto da samo okruni seljačku kulturu izvorom i čuvaricom identiteta i time je umivenu isporuči na muzejsko i ino divljenje elitama, on je želi umetnuti u elitne prostore. Tako bi seljaci pisali romane, slikali i time se inkorporirali u gradsku (u smislu elitne) kulturu³. Jednako tako, preuzimali bi i elemente gradske kulture. Etnologija bi dakle imala služiti razumijevanju seljačkoga života i oslobađanju od svih vrsti predrasuda koje su tada o njima postojale (primitivni, glupi, prljavi i sl.)⁴. Nacionalni i etnički identitet kod Radića nije tako srž istraživanja već medij kroz koji pokušava stvoriti osjećaj međusobnog zajedništva različitih, a često i sukobljenih kultura. Njegovo je teorijsko izvorište na taj način bilo bliže nekoj vrsti socijalne antropologije fokusirane na zakonitosti društvenog uređenja gdje je povijest podređena tom temeljnom cilju. No, ideja takve etnologije izgubila se zajedno s Radićem. Djelomice osjetljiva na političke i društvene uvjete u kojima se našla, ali i pod snažnim utjecajima tadašnje dvije vodeće europske etnološke paradigme, od kojih je jedna ciljala prema rekonstrukciji svakodnevice iz recentnog stanja podređenih kultura, a druga crpila svoje utemeljenje u duševnom razvoju čovjeka, stvarala se prva Katedra za etnologiju na Filozofskom fakultetu koju formalno vodi filolog i folklorist Petar Bulat. Katedra gotovo da životari u tom formativnom razdoblju s malo studenata i na kraju joj prijeti i gašenje⁵. Kao prvi diplomirani student etnografije s etnologijom kao B predmetom u antropogeografskoj grupi predmeta, u arhivu se spominje Josip Petraš koji je diplomirao 26. lipnja 1929. godine. U vrijeme njegove diplome voditelj katedre je već Milovan Gavazzi koji je preuzima 1927. godine. Tek od tada, zapravo, Katedra za etnologiju aktivno promovira diplomante i redovno održava nastavu. Tek se od tog časa može govoriti o početku studija na Odsjeku za etnologiju.

³ Ovo naravno vrijedi s napomenom kako Radić ne valorizira te dvije kulture kao razvijenije i manje razvijene već ih po vrijednosti izjednačava.

⁴ Ta je ideja stvorila, izgleda, dvije institucije/pokreta, Narodnu školu zdravlja i naivno slikarstvo.

⁵ Tri semestra se ne izvodi nastava u ak. god. 1925./26. i 1926./27.

MILOVAN GAVAZZI I BRANIMIR BRATANIĆ

Bilo koji drugi naslov poglavlja koji se odnosi na prvih šezdeset godina Odsjeka ne bi mogao bolje opisati to vrijeme. Ova dva imena duboko su odredila (a djelomice i danas određuju) viziju i misiju etnologije te konzekventno tome i studij etnologije u Zagrebu. Obojica, filološki široko obrazovana (i Gavazzi i Bratanić služili su se s popriličnom količinom jezika), okreću svoj interes prema kulturi koju tretiraju poput jezika. U seljačkim kulturama trasiraju oblike kulturnih prežitaka koji, analizirani i izdvojeni iz konteksta, postaju svjedoci starijih povijesnih zbivanja. To nužno mijenja i paradigmu u kojoj je nastajala etnologija u Hrvatskoj. Cijeli se projekt izmiče iz recentnog konteksta i društvenog okružja. Tome doduše ide u prilog i tadašnji pozitivistički odnos do objektivnosti spoznaje u koju se ne bi smjeli miješati subjektivni i društveni elementi⁶. No, razlozi odbijanja razumijevanja društvenih i kulturnih procesa imali su i političku pozadinu. Diskursi fokusirani na razumijevanje društvenih i kulturnih zakonitosti u to su se vrijeme mahom temeljili na izuzetno utjecajnim radovima srpskog antropogeografa Jovana Cvijića. Njegova je temeljna ideja kako postoji psihološki profil pojedinih kultura i etniciteta koji se može iščitati bilo iz folklora, bilo iz nekih drugih elemenata kulture. Poput psihološkog forenzičara, Cvijić je dao pregled psihokulturnih profila na Balkanskom poluotoku od kojih je najvažniji i ujedno najrasprostranjeniji, onaj balkansko-patrijarhalni.⁷ Upravo stoga Gavazzi i Bratanić uspostavljaju etnologiju bez konteksta (pa čak i onog etničkog) provodeći u djelo vrst samorazumljive etnografije kojoj je interpretacija unaprijed dana. To je dovodilo do konstrukcije studija koji je bio zasnovan na širokim pregledima naroda i kultura uglavnom etnografsko-klasifikacijske prirode. Ipak, znanstvena prepoznatljivost i neizmijerna erudicija obojice autora te kontekst europske etnologije između dva rata pa do kasnih šezdesetih bili su izuzetno plodno tlo za upravo takav tip etnografije i etnologije. Stoga su se ideje popisivanja i rasporeda kulturnih elemenata uskoro pretvorile u širi europski pokret koji je dijelom bio temeljem i časopisa *Ethnologia Europea*.

⁶ Simptomatičan je stoga Bratanićev tekst u kojem za neispunjenost etnološke vizije krivi razne Baconove idole. Drugim riječima osobne mane.

⁷ Rasprostiranje tog tipa prati otprilike prostor nacarta velike Srbije, s time da prisvaja i dio Slovenije.

Prikupljanje građe stvorilo je veliki arhiv koji se i danas nalazi na Odsjeku. On je mahom stvoren tijekom šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća. Osim podacima iz Hrvatske, obiluje i nizom zapisa iz ostalih država koje su nekad činile Jugoslaviju. No, upravo je taj arhiv, možda ključna ostavština fakultetske etnologije, mjesto najvećeg etnološkog prijepora.

UPITNICE, ZAVOD, ETNOLOŠKA KARTOGRAFIJA

Temeljna etnološka briga Branimira Bratanića tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća bila je upravo punjenje arhiva što većim brojem ispunjenih upitnica iz cijele tadašnje države. Zatim je u idealnom slučaju te terenske podatke trebalo pretočiti u formu geografskog pregleda, dakle etnološku kartu. Za to su mu služile slijepe karte koje su bile prekrivene koordinantnim sustavom, mrežom. Svako je naselje imalo jednoznačno pridruženu oznaku sastavljenu od brojeva i slova pomoću kojih se mogla točno odrediti njegova pozicija na toj karti. Takva vrst vizualizacije izmicala je kontekstu nastanka samih etnoloških artefakata i zadovoljavala važan Bratanićev uvjet izmicanja izvan ljudskog konteksta i ulazak u područje nesvjesnog, pravilnostima vidljivima u velikom mjerilu znanstvene taksonomije i klasifikacije. Zacrtna takvim ciljevima, etnološka se kartografija mogla koristiti toliko dugo dok sva četiri sveska upitnice nisu bili popunjeni u baš svakom mjestošću i zaselku kojemu se mogla pridružiti oznaka pozicije. Upravo je na takvoj zasadi nastao Zavod za etnološku kartografiju pri, tada još, Zavodu za etnologiju. Niz istraživača prošlo je kroz često strašno mukotrpan rad na etnološkoj kartografiji iz čega bi nastajale tek pokusne karte i relativno malo etnoloških atlasa. Bratanić je međutim računao na dugotrajnost tog metodološkog postupka i pokušavao organizirati Etnološki atlas Europe i susjednih zemalja koji bi na najširem mogućem području konačno progovorio o prošlosti europskih etnija.

Cijeli je postupak, iako se to možda na prvi pogled ne čini, vrlo sličan arheološkoj metodologiji s početka stoljeća, ali jednako tako ne odskaače ni od Kroeberovih ideja o inventarizaciji domorodačkih američkih kultura. Ideja o snazi taksonomije i znanstvene klasifikacije te komparativna metoda, koja bi trebala stvarati porodice zajedničkih elemenata koji bi mogli upućivati na zajedničko etničko podrijetlo jednako kao što i pojedine porodice biljaka i životinja upućuju na zajedničko podrijetlo. To, naravno, stvara ideju o pojedinim civilizacijskim bazenima u kojima su počeci pojedinih kultura i jezika. Osim

što, naravno, izravno upućuje na zoologiju i botaniku, ova vrst kartografske tehnike naslućuje i lingvističku podlogu cijelog poduhvata i to upravo onu koja računa na moć etimologijskih istraživanja. Jednako Bratanićevoj ideji, i etimološka istraživanja zahvaćaju u riječ izvan njezine sadašnje uporabe i prebacivanjem u zakonitosti jezičnih i glasovnih transformacija uspostavljaju njezina ostala moguća značenja u povijesti, kao i neko zajedničko podrijetlo (recimo indoeuropsko) računajući komparabilnost s ostalim jezicima. Jednako je tako i arheologija otkrivala kulture žarnih polja, trakaste keramike za koju je pretpostavljala i neku osobitu srodnost. Upravo je zato i etnološka kartografija u vizualnom poduhvatu za takvim tipom kultura, a fokus se Upitničkih pitanja upravo i temelji na tehnikama izrade. One su naučene i prenošene bez "uplitanja" vanjskih faktora. Tu se mora nužno računati na neke preduvjete koje seoska kultura mora ispunjavati kako bi takva istraživanja bila moguća. Prvo, selo bi moralo biti oštro suprotstavljeno utjecaju viših (elitnih) kultura. Drugačije tehnike izrade nisu se prihvaćale, što se tumačilo nekom vrstom narodno/seoske tvrdoće na novitete i povjerenja u tradiciju. Druga pretpostavka mora računati na samodostatnost seoskih gospodarstava koja sama proizvode sve što im treba. Upravo se na tom elementu stvara osjećaj hitnosti koji stalno prati ovu vrst etnologije. Ulazak novca u selo počeo je mijenjati gospodarske odnose što je dovodilo do "zaboravljanja" pojedinih tehnika izrade i zamjenom samoizrađevina industrijski proizvedenom robom. Stoga se od pedesetih godine nadalje stalno govori o krizi etnološkog objekta koji nestaje, a s njime i etnologije koja uskoro više neće imati što istraživati⁸. No, moglo bi se u vrsti nekog dekonstrukcijskog zaokreta jednako tako reći da je tek masovniji protok novca u selu upravo omogućio detekciju tradicijske kulture, pa da etnologija gotovo i ne može konstruirati svoj predmet ako on nije u nestajanju.

I kao što postaje očigledno iz druge pretpostavke, upravo su snaga i moć kojom se ovakva paradigma štitila, otvorile mogućnost za drugačije pristupe kulturi. S druge strane, omogućile su izbjegavanje jasnog političkog opredjeljenja (u većini slučajeva) i neku vrst dobrovoljne izolacije koja je

⁸ Vrlo sličan osjećaj hitnosti može se razabrati i danas kada se plasira ideja o kulturnoj hegemoniji Zapada koji pretvara sve kulture u jednoličnu masu. Primjeri se nižu od kritike američkog filma, Coca-Cole, McDonalda pa sve do Noći vještica i Valentinova.

nudila teorije i zaključke koji nisu korespondirali (pa shodno tome nisu niti bili opasni) komunističkom režimu. Njihova je realnost djelovala izvan proizvodnih sila i odnosa, a politika je uglavnom blagonaklono gledala produkte njezinih istraživanja koji su se u javnosti reflektirali u različitim KUD-ovima i folklornim društvima, koja se uglavnom pozivala na život naših starih i neku pradavnu, režimu dragu, seljačku pravicu i njezina idola Matiju Gupca. Osim toga, uzimajući nošnju i ples kao ključne elemente za prezentaciju naroda i narodnosti, konstruirala su se kola bratstva i jedinstva u kojoj je svaki par plesača označavao drugu nacionalnost. Jasno, i Gavazzi i Bratanić smatrali su kako tom marginalizacijom ipak čuvaju hrvatski nacionalni identitet. Neškodljivošću prema politici, zadirući u dubine povijesti, odgajajući nastavljache mukotrpane rekonstrukcije davnih kulturnih stanja mogli su u miru nastaviti konstruirati hrvatski etničko-kulturni mit. Život u samodokinuću i marginalizacija bio je, doduše, na kušnji snažnim raskolima u etnološkim udrugama. Zavod za istraživanje folklor, današnji Institut za etnologiju i folkloristiku stalno je napadao tu vrst paradigme i tražio okrenutost etnologije prema istraživanju svakidašnjice. Iako bi se moglo učiniti kako je taj sukob u hrvatskoj etnologiji krenuo sedamdesetih godina, činjenica je kako se zapravo radi o nečem što je duboko bilo upisano u sam način stvaranja etnološkog znanja. Još od vremena Ivana Lovrića, ali i Radića, raspoznaje se interes za razumijevanje kulturnih procesa u sadašnjici. Taj dio uvelike pokušavaju promovirati i Mirko Kus Nikolajev, ali i Rudolf Bičanić. Međutim, ono što cijelo to vrijeme izmiče iz ruku svijju njih (osim možda Lovriću) jest nemoć urastanja etnografskog materijala u teorijsku matricu koja bi bila etnološka i ne bi se oslanjala na druge znanosti, posebice psihologiju koja je tada krenula u pohod zauzimanja glavnog znanstvenog interpreta ljudskoga ponašanja.⁹ To je, naravno, vrijedilo sve do strukturalističkog buma Claudea Lévi-Straussa koji, preveden zaslugom Rudija Supeka, postaje temeljnim suprotstavljajućim diskursom paradigmi Gavazzija i Bratanića. Trebalo je proći dosta vremena dok se nije strukturalizam utjelovio u nastavnom planu i programu etnologije.

⁹ Treba samo dodati kako iskorištavanje psihologije nije nužno bilo onako kako je to nudio Cvijić, u obliku nacionalnih mentaliteta, već se operiralo pojmom primitivne psihe u kojoj se osim psihologije izgleda ponekad reflektirala i Freudova psihoanaliza. Taj element psihe u radovima, primjerice Bulata i Kus Nikolajeva, tek se treba kvalitetnije proučiti kako bi se našla izvorišta iz kojih se crpi takav diskurs.

VRIJEME SUŽIVOTA

Iako je sâm Bratanić imao strašnih zamjerki strukturalizmu, on nije, naravno, mogao samo tako izmaknuti njegovom sveobuhvatnom učinku. Jer osim što je nastao u samom srcu znanosti o kulturi, jednako se tako i proširio cijelim područjem humanističkih znanosti, posebice snažno u teoriji književnost¹⁰. Kako bi na neki način doskočio tom snažnom utjecaju i sačuvao ono što je, čini se, politički smatrao oportunističkim, Bratanić prepoznaje dvije znanosti, kulturnu antropologiju i etnologiju, koje doduše imaju neke zajedničke elemente, ali su drugačije i po nastanku i po tradiciji i po metodi. Kulturna antropologija u tom bi sustavu trebala otkrivati zakonitosti unutar kultura dok bi se etnologija bavila etničkom poviješću uz pomoć kulture. Tu uspostavlja i razmicanje jedne od drugih kao sinkronijske i dijakronijske znanosti, odnosno nepovijesnih i povijesnih pristupa kulturi. Za njega je etnologija dijakronijska znanost kojoj je povijest u samom temelju. To se Brataniću činilo sasvim dovoljnim kako bi zakočio i sukobe u profesionalnim društvima, ali i povukao čim oštriju granicu kako ne bi došlo do eventualnih kontaminacija. Oprez Bratanića, ali i Gavazzija nije bio slučajan. Uspomene na neugodnosti iz razdoblja 1935.-1939. godine, kada se upravo uporabom sinkronijskih pristupa željela "nametnuti" nova slika stvarnosti tradicijske nacionalne kulture u Etnografskom muzeju i promovirati etno-kulturni unitarizam, bila je odviše svježja. To je bio još jedan razlog Bratanićeve suspektosti prema svim vrstama bavljenja zakonitostima kulturne promjene.

No unatoč takvom stavu, nove su ideje polako postajale sve prisutnije u etnološkoj javnosti i etnološki kurikulum nije mogao ostati netaknut. Početak približavanja očitovao se u poslijediplomskom studiju koji je pružao izbor između etnologije i kulturne antropologije, a na diplomskom studiju počeo se predavati tijekom osamdesetih predmet 'Sistematski uvod u etnologiju' koji i nije bio ništa drugo do klasični uvodni tečaj američke kulturne antropologije.

¹⁰ Zanimljivo je da su na zapadu Bratanića prepoznavali kao strukturalista. To prepoznavanje svodilo se na primjenu formula za opis oračić sprava. Iako neodoljivo podsjeća na različite formule koje se nalaze kod Levy-Straussa, ipak je strukturalizam računao na drugu vrst apstrakcije. Levy-Strauss svojom formulaičnošću priprema teren za buduću komparaciju i svojevrsnu redukciju u pohodu prema strukturi ljudske misli dok je Bratanić koristi isključivo kao formu zapisa.

Osim ovih dviju suprotstavljenih strana, još se od sedamdesetih godina polako uvlačio interes za pučku pobožnost, odnosno konkretnije za komparativnu mitologiju. Već je svojim doktoratom Vitomir Belaj uputio na slijed vlastitih istraživanja (radilo se o kulturnim vrtićima u Slavenu, u našoj varijanti poznatijih kao žitarice posijane na sv. Luciju ili sv. Barbaru kao neizostavni božićni inventar). Pod utjecajem ruskih lingvista, Ivanova i Toporova, tijekom osamdesetih se polako krenulo u rekonstrukciju praslavenskoga mita. Na temeljima tih analiza, ali i metodologije strukturalizma, etnologija na Odsjeku je nakon Bratanićevih analiza ponovno prepoznata na europskoj sceni. Taj element duboko utječe na današnji izgled studija. I ono što je najvažnije, u njoj su se ispreplele različite metodologije. U rekonstrukcije je Belaj uspio ugnijezditi i fragmente metode historijsko-komparativne metodologije, lingvistike i suvremenijeg strukturalizma. To je u paradigmatiskom smislu omogućilo otvaranje i programa studija i stvorilo podlogu za ono što imamo danas.

BOLOGNA, ECTS I NOVI FORMATI STUDIRANJA

Iako je vrijeme za korjenitu promjenu studija etnologije bilo sazrelo već devedesetih godina prošlog stoljeća, dugo su se čekali institucionalni i pravni okviri koji su je proveli u djelo. Tek je reforma visokog školstva iz ak. god. 2004/05. ponudila mogućnost da se, unatoč svim sitnijim promjenama tijekom dvadesetak godina prije, sustavnije razmisli o vlastitoj tradiciji, mjestu

*Odsjek za etnologiju
1988. godine*

etnologije u društvu i strateškom razvoju. Stoga je možda taj studij bio u nekoj vrsti prednosti pred ostalima, jer si je mogao dozvoliti takvu slobodu u kreiranju predmeta, dok su ostali bili "prisiljeni" stare epistemološke sustave prilagođavati novim formatima. Osim toga, Odsjek za etnologiju pridodao je imenu i "kulturnu antropologiju" označavajući time kraj krutim podjelama i konačnom pomirenju različitih paradigmi.

Upravo su zbog netom stečene slobode djelatnici Odsjeka i krenuli u reformu epistemološkim raspravama o ključnim elementima koji konstruiraju etnološku i kulturnoantropološku struku, što je minimum znanja nakon tri godine, a što nakon pet godina i sl. U jezgri etnologije i kulturne antropologije izdvojila su se tri segmenta oko kojih se stvarao novi studij: nacionalna etnologija, kulturna antropologija i regionalni studiji. Svaki od ta tri elementa vidljiv je u programu tek prema nazivima pojedinih predmeta, međutim teorijske baze i metodološki okviri razasuti su po svim područjima. Nacionalna etnologija nije ostala isključivo baštinik etnologije iz Bratanićeva i Gavazzijeva vremena, niti su predmeti kulturne antropologije isključivo vezani uz vrijeme nakon strukturalizma. Ovdje je više riječ o odnosima između povijesnih posebnosti vezanih uz bavljenje etnologijom unutar političkih, često i etničkih granica, i teorijskih sklopova koji su na ovaj ili onaj način izvan njih zaplahnjivali ovaj prostor i u njemu se na različite načine iščitavali, reflektirali i interpretirali. Odnos etnologije i kulturne antropologije tako je u programu smišljen kao višedimenzionalno preplitanje u kojem iskrsavaju razne neočekivane klasifikacije.

Jedan osobit prostor koji je deklarativno sačuvan unutar studija, također ukazuje na mjesto istraživanja i nastave koji je ipak (uglavnom iz financijskih razloga) ostao ponešto manje razvijen, ali ipak prezentan. Riječ je o regionalnim studijima. To je polje, međutim, ovakvom podjelom obogaćeno elementima koji do tada nisu bili tako razmatrani. Najednom je omogućeno promatrati podatke skupljene i pripremljene za istraživanje i nastavu ne više kao elementa za komparaciju već kao bazu podataka koja, čitana na nove načine, čini osnovu za studij jugoistočne Europe, ili primjerice Sredozemlja. Kako su na Odsjeku postojali i kolegiji koji su prezentirali etnografije Afrike, Amerike, Australije i Oceanije te Tibeta ovo je obogaćivanje postavilo i nove mogućnosti u istraživanju i podučavanju te vrste građe. Regionalni studiji tako postaju trenutno najizazovnije područje etnologije i kulturne antropologije u Hrvatskoj. Prostor im se širi u kvalitetno povezivanje s

modulima koji se nude u tečajevima stranih jezika i povijesti i za nadati se kako će jednog dana pružati široko znanje upotrebljivo u svim vrstama političkih i ekonomskih ekspertiza.

Podijeljeno organizacijski u takva tri područja, bilo je lako preurediti znanje razasuto po različitim predmetima i pridodati mu ono koje se polako počelo kao novo stvarati u okviru poslijediplomskoga studija, u recentnim magistarskim i doktorskim radovima te znanstvenim projektima. A to novo širenje otvorilo je hrvatsku etnologiju prema suvremenim problemima, ne samo struke već i društva u koje je to znanje uklopljeno. Otvara se prostor novih pristupa običajima i pučkoj religioznosti, stvaranje poddisciplina poput vizualne antropologije, medicinske antropologije, feminističke antropologije i antropologije socijalizma i postsocijalizma. U istraživačkim metodologijama koriste se pristupi utemeljeni izvan uskog polja etnologije i kulturne antropologije i konačno se oplođuje tradicionalna veza etnologije i folkloristike u preplitanju književne i kulturalne teorije. To se sve odražava i u programu, ne samo na razini imena i opisa predmeta, već i u detaljnim, tjednim planovima nastave (silabusima).

Program se provodi na tri razine. Postoje jezgreni predmeti koji čine srž struke i koje student mora odslušati i uspješno okončati, a ostali su predmeti izborni i oni se na ponudi pojavljuju u četvrtom semestru studija. Od tada nadalje studij je temeljen isključivo na izbornosti do svršetka diplomskoga studija. Ta razina izbornosti pretendira biti u idealnom slučaju smjer kojega iz ponude izabire student sâm, ovisno o njegovim vlastitim ambicijama. Na diplomskom je studiju predviđen prostor za module koji bi nudili drugi studiji poput muzeologije, povijesti, sociologije, komparativne književnosti, lingvistike i sl., ali i stranih jezika vezanih za interes studenta i eventualni terenski rad (mađarski, rumunjski, bugarski, češki, slovački, portugalski, hindu i sl.). No, osim jezgrene i izborne razine, Odsjek nudi i jedan sasvim novi tip koncentrirane nastave u obliku posebnog programa *Ruralni turizam* koji u jednotjednoj nastavi s izletima, radionicama, terenskim radom i predavanjem na jednom mjestu kombinira znanja etnologije, kulturnog menadžmenta i ekonomije pružajući studentima okvir za njihov budući status na tržištu znanja.

Takav široko zamišljen studij koji komunicira s vlastitom tradicijom i istovremeno je stalno otvoren za pregovaranje s uvjetima u kojima znanstveno i društveno egzistira, nužno mora otvarati područja krize vlastite metode,

subjekta i objekta. Krize su za etnologiju i kulturnu antropologiju plodno mjesto na kojem ona može pretendirati na povratak temeljnim idejama Antuna Radića te istovremeno ispuniti mjesto koje joj pridaju Marcus i Fisher – kritici kulture.